

Anna Szczepańska

Uniwersytet Szczeciński

STANOWISKO WŁADZ PRL WOBEC PRASKIEJ WIOSNY 1968 ROKU

Stanowisko władz PRL oraz polskich placówek dyplomatycznych i konsularnych w CSRS wobec zmian zachodzących w Czechosłowacji od początku 1968 roku było pełne niepokoju i nieufności, choć starano się zachować pozory dobrych relacji między obydwojma państwami. Ich wyrazem była wizyta ambasadora Włodzimierza Janiurka złożona niemal natychmiast po wyborze Aleksandra Dubczeka na stanowisko I sekretarza KPCz w styczniu 1968 roku. A. Dubczek przyjął zaproszenie Władysława Gomułki do złożenia wizyty w Polsce oraz zadeklarował chęć podjęcia rozmów na temat sytuacji w ruchu robotniczym i sytuacji międzynarodowej¹. W Warszawie i Pradze planowano też wspólne, uroczyste obchody pierwszej rocznicy podpisania polsko-czechosłowackiego układu o przyjaźni.

Okazją do rozmowy nowo wybranego I sekretarza KPCz z W. Gomułką była wizyta polskiego przywódcy i spotkanie w Ostrawie (7 lutego). Podczas rozmowy w cztery oczy A. Dubczek wyjaśnił sytuację w Czechosłowacji i przekonywał I sekretarza PZPR o konieczności rozliczenia zbrodni okresu stalinowskiego w CSRS i przywrócenia zaufania społeczeństwa do partii². Jak wspominał A. Dubczek, W. Gomułka już podczas tej rozmowy wykazywał nieufność do jego osoby i sytuacji w Czechosłowacji.

Pozory braterskiej współpracy Warszawy i Pragi w 1968 roku nie trwały długo, choć jeszcze na przełomie lutego i marca rutynowe rozmowy w Pradze prowadził Adam Rapacki, który spotkał się z ministrem spraw zagranicznych Vaclavem Davidem i premierem Josefem Lenartem.

¹ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej: AMSZ), Depesze 6/77, w. 214, t. 1012, Szyfrogram Ambasady PRL w Pradze, 23 stycznia 1968.

² Protokół z rozmowy pierwszego sekretarza KC PZPR tow. Władysława Gomułki z pierwszym sekretarzem KC KPCz Aleksandrem Dubczekiem (Ostrawa, 7 lutego 1968), [w:] *Zaciskanie pętli. Tajne dokumenty dotyczące Czechosłowacji 1968 r.*, oprac. A. Garlicki, A. Paczkowski, Warszawa 1995, s. 25-46; A. Dubček, *Nadzieja umrze ostatnia*, Warszawa 1995, s. 176-177; Ł. Kamiński, *Od kryzysu do kryzysu. Przyczynek do dziejów stosunków PRL-CSRS w latach 1956-1979*, [w:] *Między Październikiem a Grudniem. Polityka zagraniczna doby Gomułki*, red. K. Ruchniewicz, B. Szaynok, J. Tyszkiewicz, Toruń 2005, s. 121-136.

Już wkrótce odczucia A. Dubczeka potwierdziły się, kiedy polska delegacja pod przewodnictwem W. Gomułka wzięła udział w obchodach 20. rocznicy rewolucji lutowej³. W swoim oficjalnym wystąpieniu W. Gomułka pominął aktualne kwestie związane z procesem przemian w Czechosłowacji, co zostało odebrane jako przejaw dezaprobaty kierunku polityki KPCz. Przywódca PRL podkreślał znaczenie współpracy i jedności państw socjalistycznych oraz konieczność budowy bezpieczeństwa europejskiego, czym dał wyraz swoim obawom o konsekwencje działań nowych władz CSRS⁴.

Niechęć wobec Praskiej Wiosny miała się jeszcze pogłębić na skutek wydarzeń marcowych w Polsce, wyraźnie odwołujących się do demokratyzacji i wolnościowych tendencji w CSRS, czego przykładem mogły być hasła, do których odwoływali się protestujący studenci.

Podczas narady przywódców państw socjalistycznych w Dreźnie 23 marca – W. Gomułka już wyraźnie zwracał uwagę na kontrrewolucyjne niebezpieczeństwo, które przestało być jedynie wewnętrzną sprawą Czechosłowacji. Było to pierwsze wystąpienie polskiego przywódcy utrzymane w tak ostrym tonie. Można też zgodzić się z oceną wyrażoną przez Petra Blažka, który uważał, że użyta przez W. Gomułkę frazeologia miała służyć odwróceniu uwagi radzieckich przywódców od wydarzeń w Polsce⁵.

Społeczeństwo w Czechosłowacji śledziło wydarzenia marca 1968 roku w Polsce i w dużej mierze popierało wystąpienia studentów i inteligencji. W Czechosłowacji trwała kampania pisania listów protestacyjnych przeciwko ograniczaniu wolności w Polsce i deklaracji solidarności⁶. O sytuacji w Polsce informowała czechosłowacka prasa, a szczególnie tygodniki „Reportér” i „Literární listy”⁷. W marcu czechosłowaccy studenci przekazali listy do polskiej ambasady⁸. Pod listem Akademii Nauk wystosowanym w obronie zwolnionych z pracy profesorów Uniwersytetu Warszawskiego podpisało się 1200 osób⁹.

Choć zdaniem ambasadora W. Janiurka akcją kierowały ośrodki polityczne i nie miała ona żywiołowego charakteru, to listy napływały nadal. Studenci Wydziału Filozofii Uniwersytetu Karola w Pradze przekazali 12 marca ZSP

³ Informator o stosunkach polsko-czechosłowackich 1944-1989, Warszawa 1991, s. 36; Stosunki dyplomatyczne Polski 1944-1977, Informator, t. I, Warszawa 1979, s. 59.

⁴ J. Eisler, *Polski rok 1968*, Warszawa 2006, s. 718; P. Blažek, „Wszystko pójdzie w innym kierunku”. *Wpływ polskiego Marca '68 na praską wiosnę*, [w:] *Wokół Praskiej Wiosny. Polska i Czechosłowacja w 1968 roku*, red. Ł. Kamiński, Warszawa 2004, s. 34.

⁵ P. Blažek, *op. cit.*, s. 34.

⁶ AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1012, Szyfrogram Ambasady PRL w Pradze, 17 kwietnia 1968.

⁷ P. Blažek, *op. cit.*, s. 32-39.

⁸ AMSZ, Departament I, 9/74, w. 3.

⁹ AMSZ, Departament I, 9/74, w. 3, Protest Słowackiego Towarzystwa Filozoficznego skierowany do rektora Uniwersytetu Warszawskiego, 29 marca 1968.

Politechniki i UW list z wyrazami solidarności i sprzeciwu wobec łamania praw człowieka¹⁰. Sytuacja ta powodowała niezadowolenie władz PRL i protesty składane na ręce ambasadora Antonina Gregora. Władze PRL zdecydowały też o wzmocnieniu południowej granicy i ściślejszej kontroli małego ruchu granicznego. Z większą uwagą śledzono poczynania polskich studentów w Czechosłowacji oraz kontrolowano korespondencję¹¹.

Pomimo deklaracji władz w Pradze w marcu nasiliły się publikacje prasowe, krytykujące sytuację w Polsce i wywołujące kolejne interwencje dyplomatyczne¹². Już 16 marca ambasada PRL w Pradze zwracała uwagę Wydziałowi Międzynarodowemu KC KPCz i praskiemu MSZ. Okazją do wyrażenia niezadowolenia władz PRL antypolskimi, jak je określano, wystąpieniami w Czechosłowacji, było spotkanie ambasador W. Janiurka (20 marca) z przewodniczącym komisji spraw zagranicznych Zgromadzenia Narodowego CSRS¹³. Polski ambasador zwrócił uwagę, że rząd w Pradze nie panuje nad środowiskami studenckimi, pisarzami i dziennikarzami, choć odcina się od tego typu działalności. Podobny krok został podjęty 29 marca przez wiceministra spraw zagranicznych, Józefa Winiewicza, wobec ambasadora Czechosłowacji w Polsce¹⁴. Dnia 19 kwietnia doszło do spotkania W. Janiurka z W. Czernikiem, podczas której ten ostatni przyznał, że działania prasy wymykają się spod kontroli, ale kierownictwo KPCz chce dobrej współpracy z Polską¹⁵.

Rząd polski przekazał 6 maja notę do KC KPCz, wyrażając zaniepokojenie doniesieniami na temat Polski¹⁶. Za szczególnie kłamliwe władze w Warszawie uznały doniesienia mediów o antysemickiej polityce Polski. Podkreślano, że w obecności władz czechosłowackich odbył się spektakl teatralny o antypolskiej wymowie – *Wniebowstąpienie Saszki Krista*¹⁷.

Podkreślano, że wydarzenia te są bez precedensu w relacjach między bratnimi narodami i domagano się działań zmierzających do przeciwdziałania antypolskiej kampanii w Czechosłowacji. W nocie uznano, że przebieg wydarzeń w Czechosłowacji wpływa na bezpieczeństwo Polski i NRD. Z tego też powodu

¹⁰ J. Eisler, *op. cit.*, s. 722.

¹¹ *Ibidem*, s. 726.

¹² AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1012, Szyfrogramy Ambasady PRL w Pradze z 16, 19, 25 marca 1968.

¹³ AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1012, Szyfrogram Ambasady PRL w Pradze, 20 marca 1968.

¹⁴ AAN, KC PZPR, XI A/33, k. 327-330, Nota KC PZPR i rządu PRL do KC KPCz i rządu CSRS z 6 maja 1968.

¹⁵ AMSZ, Depesze 6/77, Szyfrogram Ambasady PRL w Pradze, 19 kwietnia 1968, J. Winiewicz, *Co pamiętam z długiej drogi życia*, Poznań 1985, s. 577.

¹⁶ AAN, KC PZPR, XIA/33, k. 327-330, Nota KC PZPR i rządu PRL do KC KPCz i rządu CSRS z dnia 6 maja 1968; k. 335-337, depesza ambasadora W. Janiurka z Pragi, 24 maja 1968.

¹⁷ W. Janiurek, *Nie wołać mnie z powrotem*, Katowice 1991, s. 154-156.

Warszawa nie może się zgodzić na zwycięstwo sił kontrrewolucyjnych. Ton noty brzmiał jak zapowiedź interwencji wojskowej.

Odpowiedzią strony czechosłowackiej była nota przygotowana przez ministra spraw zagranicznych Jiříego Hájka przekazana 23 maja. Na kilkunastu stronach pełnych zapewnień o przyjaźni rząd w Pradze zdystansował się wobec głosów prasy nieprzychylnych Polsce. Ponadto uznał wydarzenia w Czechosłowacji za wewnętrzną sprawę tego kraju i zadeklarował wolę umocnienia sojuszu i braterskiej współpracy oraz niezmienności polityki zagranicznej Czechosłowacji¹⁸. Zapewnienia Pragi nie uspokoiły przywódców PZPR, co więcej, oświadczenie dotyczące suwerenności poczynań kierownictwa KPCz nie zostało dobrze przyjęte przez W. Gomułkę.

Sytuacja w Czechosłowacji była też przedmiotem analizy polskiej dyplomacji, również służby dyplomatyczne i konsularne stanowiły ważne źródło informacji władz w Warszawie.

Ambasada w Pradze donosiła o niepokojącej aktywności studentów i 18-tysięcznej manifestacji w Parku Wypoczynku im. Juliusa Fučika (21 marca), na której krytykowano politykę W. Gomułki i ograniczanie wolności w Polsce¹⁹. Wzajemne relacje stawały się coraz trudniejsze. Wstrzymano współpracę z powiatowymi komitetami partii oraz akcją propagandową w szkołach. Ambasada PRL zwracała uwagę na konieczność odpowiadania na trudne pytania dotyczące sytuacji w Polsce. Działania w tym zakresie mieli prowadzić literaci i filmowcy wskazani przez polskie MSZ²⁰.

Sytuacja w Czechosłowacji była przedmiotem spotkania, jakie odbyło się w konsulacie w Ostrawie z udziałem ambasadora PRL w Pradze W. Janiurka²¹. Ambasador przedstawił informację na temat sytuacji w Czechosłowacji, jej problemów wewnętrznych, które były efektem działania rewizjonistycznych sił zmierzających do rozbicia jedności partii komunistycznej robotników. Ocenę tę potwierdził konsul Jan Korczyński, którego zdaniem elementy rewizjonistyczne opanowały też najbardziej proletariacki ośrodek, jakim był okręg ostrawski. Postulowano ostrożność i powściągliwość w wypowiedziach polskich przedstawicieli w Czechosłowacji, aby nie wywołać wrażenia, że popierają oni politykę rządu w Pradze. Z drugiej strony na działalność placówki w Ostrawie rzutowały antypolskie manifestacje i nieprzychylna postawa studentów z Ostrawy²².

¹⁸ P. Błażek, *op. cit.*, s. 41.

¹⁹ AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1012, Szyfrogram Ambasady PRL w Pradze, 22 marca 1968; P. Błażek, *op. cit.*, s. 40.

²⁰ AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1012, Szyfrogram Ambasady PRL w Pradze, 5 kwietnia 1968.

²¹ AAN, KC PZPR, 327/XXII-1562, k. 134-135, Protokół z otwartego zebrania OOP przy Konsulacie Generalnym w Ostrawie, 24 lipca 1968.

²² AAN, KC PZPR, 237/XXII-1562, k. 88-95, Protokół nr 30 z posiedzenia Egzekutywy POP PZPR przy Ambasadzie PRL w Pradze, 19 czerwca 1968.

W Pradze 5-7 maja przebywała delegacja, która miała omówić warunki współpracy naukowo-technicznej²³. Stronę czechosłowacką reprezentował gen. Wacław Dworzak. Omawiano sytuację w Czechosłowacji oraz wzajemne relacje. W Dworzak zarzucił stronie polskiej dopuszczenie do rozpętania antysemickiej kampanii, upór w sprawie nawiązania stosunków z RFN, brak elastyczności w polityce zagranicznej, hamowanie demokratyzacji życia, represje wobec profesorów oraz zerwanie stosunków z Izraelem.

Tymczasem w ocenie stanu relacji CSRS i Polski, dokonanej przez ambasadę Czechosłowacji w Warszawie w kwietniu, nie można zauważyć niepokojących akcentów²⁴. Relacje polityczne opierały się na podpisanym w 1967 roku układzie i były rozwijane dzięki wzajemnym wizytom delegacji obu państw. Kwestie polityki zagranicznej były przedmiotem stałych konsultacji od 1963 roku. Podobnie, poprawnie rozwijały się relacje gospodarcze. Jedyne w dziedzinie kultury oraz współpracy środowisk dziennikarskich nastąpić miał niekorzystny zwrot. Wydarzenia marcowe w Polsce spowodowały odwołanie między innymi wizyty Teatru Powszechnego w Pradze, ze względu na obawy o możliwość organizacji manifestacji studentów. Osłabiła się współpraca redakcji polskich i czeskich gazet, odłożono wizyty polskich dziennikarzy w Czechosłowacji. Wyraźnemu ograniczeniu uległa współpraca w dziedzinie szkolnictwa i nauki, a szczególnie ograniczono wymianę studentów. Także w relacjach konsulatu CSRS w Szczecinie nie widać niepokojących akcentów²⁵. Niepokój miejscowych władz budziła sytuacja w Czechosłowacji, jednak wszystkie kwestie zostały wyjaśnione w trakcie rozmowy konsula Aloisa Tvardika z I sekretarzem KW PZPR Antonim Walaszkciem. Miejscowe władze podjęły też działania w szczecińskich zakładach pracy w celu wyjaśnienia stanowiska PRL przedstawionego w nocy złożonej rządowi w Pradze. Zdaniem konsula nastąpił pozytywny zwrot w nastawieniu do Czechosłowacji, o czym świadczą obchody rocznicy zakończenia II wojny światowej. Konsulat rozpoczął działania, które miały wyjaśnić charakter zmian w Czechosłowacji oraz wpływać na miejscową prasę, aby jak wcześniej, obiektywnie informowała o sytuacji w tym kraju.

Ambasador CSRS w Polsce, A. Gregor, informował o pełnym rezerwy stanowisku polskiej prasy wobec wydarzeń i zmian zachodzących w Czechosłowacji²⁶.

²³ AAN, KC PZPR, sygn. XI A/33, k. 667-672, notatka informacyjna o sytuacji w CSRS, maj 1968.

²⁴ Archiv Ministerstva Zahraničních Věci (dalej: AMZV), Teritoriální Odbory, tajne Polsko 1965-1969, kr. 1, č. 162/68, Pismo ambasady CSRS w Warszawie na temat aktualnego stanu stosunków z Polską, 24 kwietnia 1968.

²⁵ AMZV, TO, tajne Polsko 1965-1969, kr. 6, č. 25/68, Sprawozdanie konsulatu w Szczecinie, 17 maja 1968.

²⁶ *Depeše československého velvyslance v PLR A. Gregora o zdrženlivém způsobu informování polského tisku o vývoji ČSSR, Varšava, 4 duben 1968*, [w:] *Mezinárodní Souvislosti Československé krize 1967-1970. Prosinec 1967-červenec 1968*, red. J. Vondrová, J. Navrátil, Praha-Brno 1995, s. 125-126.

Przekaz prasowy dotyczył jego zdaniem jedynie zmian kadrowych i był pozbawiony komentarza oraz analizy dyskusji, do jakiej doszło w Czechosłowacji. Niemniej jednak czechosłowacki dyplomata nie dostrzegał w tych działaniach ingerencji w wewnętrzne sprawy jego kraju.

Wobec planowanej na lipiec wizyty w Polsce ministra spraw zagranicznych J. Hájka – Ambasada CSRS w Warszawie opracowała wykaz problemów, jakie powinny zostać omówione na płaszczyźnie bilateralnej. W ocenie czechosłowackich dyptomatów nastąpił niekorzystny zwrot w stanowisku władz polskich wobec rozwoju sytuacji w Czechosłowacji²⁷. Podstawowym zadaniem czechosłowackiego gościa miało być przekonanie polskich rozmówców, że sytuacja w Czechosłowacji nie jest dziełem sił kontrrewolucyjnych, nie osłabia wspólnoty socjalistycznej ani socjalistycznej demokracji. Ponadto miał nakłonić do innego oświetlenia zmian w Czechosłowacji przez polskie media. Istotnym kompleksem problemów były działania na arenie międzynarodowej, wśród nich wyjaśnienie stanowiska obu krajów wobec zbliżenia z RFN, sytuacji na Bliskim Wschodzie oraz współpracy na rzecz bezpieczeństwa europejskiego. Do wizyty szefa dyplomacji CSRS nie doszło, co świadczy o pogorszeniu relacji na linii Warszawa-Praga. J. Hájek, bliski przyjaciel A. Rapackiego, został poproszony za pośrednictwem ambasadora W. Janiurka do odłożenia planowanej wizyty w Polsce²⁸. Sam J. Hájek wiązał odwołanie wizyty ze spotkaniem pięciu przywódców państw socjalistycznych w Warszawie w połowie lipca.

Niestety radykalizacji ulegała też postawa W. Gomułki. W kwietniu podczas spotkania z przebywającym w Polsce dowódcą Zjednoczonych Sił Zbrojnych Układu Warszawskiego, marszałkiem Iwanem Jakubowskim, I sekretarz PZPR zwracał uwagę na działania sił kontrrewolucyjnych w Czechosłowacji i zupełną dezintegrację jej armii, czego skutkiem miało się stać otwarcie granic dla rewizjonistycznych sił z RFN²⁹. Przywódca PZPR musiał w tej sytuacji z zadowoleniem przyjąć informację o planowanych na maj manewrach wojsk Układu Warszawskiego na terytorium Czechosłowacji. W podobnym tonie utrzymane były informacje, jakie przesyłał z Pragi ambasador W. Janiurek, bardzo krytycznie oceniający rozwój sytuacji w Czechosłowacji, dwuwładzę w kierownictwie KPCz i wzrost znaczenia sił antykomunistycznych po ogłoszeniu Manifestu 2000 słów³⁰, który opublikowano 26 czerwca. Brak reakcji władz w Pradze wywołał niepokój Kremla³¹. W. Gomułka

²⁷ AMZV, TO, tajne Polsko 1965-1969, kr. 2, č. 0242/68, Notatka Ambasady CSRS w Warszawie – wytyczne dla rozmów min. Hájka w PRL, 18 czerwca 1968.

²⁸ J. Hájek, *Paměti*, Praha 1997, s. 277; P. Błažek, *op. cit.*, s. 41.

²⁹ J. Eisler, *op. cit.*, s. 736.

³⁰ AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1012, Szyfrogramy Ambasady PRL w Pradze 4 maja, 2 czerwca, 2 lipca 1968.

³¹ J. Eisler, *op. cit.*, s. 739; „Kultura” 1968, nr 8-9, Paryż, s. 78-89.

na Plenum Biura Politycznego KC, które odbyło się 5 lipca, uznał za konieczną dyskusję na temat interwencji wojskowej.

Próba wyjaśnienia stanowiska władz w Pradze była wizyta złożona przez ambasadora W. Janiurka u prezydenta Czechosłowacji, podczas której omawiano kwestie planowanej wizyty prezydenta w Polsce i podkreślono wolę rozwoju wzajemnych stosunków³². Ambasador W. Janiurek zwrócił jednak uwagę na coraz rzadsze kontakty czechosłowackich przywódców z przedstawicielami państw socjalistycznych.

Przywódcy KPCz znaleźli się w izolacji, a zapewnienia A. Dubczeka o lojalności wobec innych członków bloku wschodniego nie zmieniły złej oceny przemian w Czechosłowacji.

W Warszawie, 14-15 lipca, doszło do spotkania przywódców Bułgarii, NRD, PRL, WRL i ZSRR poświęconego sytuacji w Czechosłowacji. Dnia 15 lipca przekazano KC KPCz wspólny list. Przywódcy domagali się obrony podstaw socjalizmu w Czechosłowacji. Prezydium KC KPCz podjęło polemikę z zarzutami i podkreślało prawo narodu do układania relacji na zasadzie samostanowienia³³.

W. Gomułka coraz wyraźniej akcentował konieczność dokonania interwencji w Czechosłowacji. Podczas narady przedstawiciele partii komunistycznych 3 sierpnia w Bratysławie okazywał wręcz wściekłość z powodu sytuacji w Czechosłowacji i był największym krytykiem polityki KPCz³⁴. Zdaniem Jerzego Eislera, interwencja przeciw Praskiej Wiosnie miała przynieść W. Gomułce dwie korzyści – zlikwidować ośrodek rewizjonizmu u południowego sąsiada i tłumić wolnościowe tendencje Polaków³⁵.

W nocy z 20 na 21 sierpnia, w ramach operacji Dunaj, 25 tys. polskich żołnierzy wzięło udział w agresji na CSRS³⁶.

³² AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1012, Szyfrogram Ambasady PRL w Pradze, 8 lipca 1968.

³³ *Záznam z porady vedoucich představitelů pěti socialistických zemi ve Varšavě 14-15 července 1968*, [w:] *Mezinárodní Souvislosti...*, s. 269-294; A. Dubček, *op. cit.*, s. 210-211; J. Hájek, *Rok 1968*, Praha 1994, s. 45; Informator o stosunkach..., s. 37; M. Pernal, *Czechosłowacja 1967-1968: przebieg wydarzeń*, „Res Publica” 1988, nr 12.

³⁴ The Bratislava Declaration, August 3, 1968, [w:] *The Prague Spring 1968. Archiwum Documents Reader*, ed. by J. Navratil, Prague 1998, s. 326-329; „Dziennik Zachodni” 4-5 sierpnia 1968; Z. Młynář, *Mróz ze Wschodu*, Warszawa 1981, s. 114-115.

³⁵ J. Eisler, *op. cit.*, s. 744.

³⁶ *Ze vzpomínky generál F. Stawického, velitele 2. polské armady na její přípravu a účast v intervenci*, [w:] A. Benčík, *Operace „Dunaj”. Vojaci a Pražské jaro 1968. Studie a dokumenty*, Praha 1994, s. 195-198; L. Pajórek, *Polska a „Praska Wiosna”. Udział Wojska Polskiego w interwencji zbrojnej w Czechosłowacji w 1968 r.*, Warszawa 1998; L. Kowalski, *Kryptonim „Dunaj”. Udział wojsk polskich w interwencji zbrojnej w Czechosłowacji w 1968 r.*, Warszawa 1992; *Za waszą i naszą niewolę. O interwencji wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji w 1968 r.*, „Biuletyn” IPN 2003, nr 8-9, s. 4-42; P. Piotrowski, *W nocy z wtorku na środę*, „Biuletyn” IPN 2003, nr 8-9, s. 52-60.

W oświadczeniu rządu PRL, opublikowanym po agresji, konieczność podjęcia zbrojnej interwencji tłumaczono chęcią obrony pokoju w imię obowiązującego prawa międzynarodowego oraz prawem do samoobrony indywidualnej i zbiorowej³⁷.

Na spotkaniu w Moskwie 24-26 sierpnia W. Gomułka przedstawił swoje stanowisko i uznał, że Czechosłowacja jest już poza Układem Warszawskim³⁸. Zaakceptował też pobyt wojsk radzieckich w Czechosłowacji na dłuższy czas. Przekonywał o konieczności podjęcia działań na rzecz podważenia autorytetu A. Dubczeka i koordynacji akcji propagandowej państw socjalistycznych wobec sytuacji w Czechosłowacji³⁹. Negatywnie ocenił zmiany, jakie zaszły po interwencji i domagał się odsunięcia A. Dubczeka od władzy.

Zdaniem Andrzeja Paczkowskiego, na stanowisko W. Gomułka wobec Praskiej Wiosny wpłynęły jego osobiste doświadczenia z lat 1956-1957, kiedy zmagał się z reformatorami w partii⁴⁰. Ponadto istotnym czynnikiem była niepewność sytuacji w Polsce, niemiecki syndrom, radykalizm i upór W. Gomułka oraz jego poczucie wyższości wobec komunistów czechosłowackich. Paweł Machcewicz zwracał uwagę na to, że W. Gomułka wierzył w istnienie zagrożenia ze strony sił kontrrewolucyjnych, a siebie samego uważał za strażnika komunistycznej ortodoksji i obrońcę socjalizmu⁴¹.

Stanowisko władz PRL oraz udział wojsk polskich w interwencji wpłynęły na pogorszenie relacji między oficjalnymi czynnikami rządowymi Polski i CSRS, ale nade wszystko, w dłuższym wymiarze czasowym, pogorszyły relacje między społeczeństwami obu państw.

Sekretarz Ambasady CSRS złożył 22 sierpnia 1968 roku w polskim MSZ notę protestacyjną przeciw inwazji wojsk na Czechosłowację⁴². Podobną notę usiłowali złożyć w KW PZPR pracownicy konsulatu w Szczecinie, jednak nie została ona przyjęta, a delegacja spotkała się z niechęcią pracowników KW w Szczecinie⁴³. Inną postawę mieli prezentować mieszkańcy Pomorza Zachodniego, którzy nie godząc się z interwencją w Czechosłowacji, manifestowali swoją przyjaźń, tele-

³⁷ „Dziennik Zachodni” 21 sierpnia 1968; Oświadczenia rządu PRL w dn. 21 sierpnia 1968, „Kultura” 1968, nr 253, zeszyt specjalny, s. 173-174.

³⁸ Protokół ze spotkania partyjno-rządowych delegacji Bułgarii, NRD, Polski, Węgier, ZSRR, Moskwa 24-26 VIII 1968, [w:] *Zaciskanie pętli...*, s. 194.

³⁹ Protokół ze spotkania partyjno-rządowych delegacji Bułgarii, NRD, Polski, Węgier, ZSRR, Moskwa 27 września 1969, [w:] *Zaciskanie pętli...*, s. 219-226.

⁴⁰ A. Paczkowski, *Władysław Gomułka versus Praska Wiosna*, „Politicus” 1994, nr 1-2, s. 45.

⁴¹ P. Machcewicz, *Do diabła z swęrennościami. Władysław Gomułka wobec praskiej wiosny*, [w:] *Wokół Praskiej Wiosny...*, s. 72.

⁴² AMSZ, Protokół Dyplomatyczny 1969, 6.71, t. 1, tłumaczenie noty złożonej w Protokole Dyplomatycznym MSZ w Warszawie.

⁴³ AMZV, TŌ, tajne Polsko 1965-1969, kr. 1, č. 035/68, Pismo konsulatu w Szczecinie z 29 sierpnia 1968 do MSZ w Pradze na temat stanowiska władz i mieszkańców województwa szczecińskiego wobec sytuacji w Czechosłowacji w dniach 21-28 sierpnia 1968.

fonowali i opiekowali się turystami z Czechosłowacji. Na szczecińskim nabrzeżu pojawił się napis „Żądamy wolności dla Czechosłowacji”.

Już 21 sierpnia na ścianie Polskiego Ośrodka w Pradze pojawiły się obelżywe napisy, a przed konsulem w Ostrawie odbyła się manifestacja studentów. Po zaostrzeniu sytuacji w Czechosłowacji coraz trudniejsze stało się położenie pracowników polskich placówek dyplomatycznych i konsularnych. W konsekwencji zdecydowano o ewakuacji rodzin i niektórych pracowników do kraju⁴⁴.

Jednocześnie ze względów bezpieczeństwa ambasador W. Janiurek zwrócił się do MSZ o przesłanie leków, pielęgniarek i agregatu do radiostacji, podając przykład chronionych i zaopatrzonych w broń placówek dyplomatycznych ZSRR i NRD⁴⁵. Na początku września ambasador uznał, że ewakuowane rodziny mogą bezpiecznie powrócić do Pragi⁴⁶. Ambasada przeprowadziła też ewakuację 400 polskich obywateli przez Ostrawę, ewakuowano także polskich studentów z Pragi i sprawdzono warunki pobytu polskich kuracjuszy przebywających w Karlovych Varach⁴⁷.

Podobna sytuacja zaistniała w konsulacie generalnym w Ostrawie, który został pozbawiony łączności telefonicznej i możliwości porozumiewania się z Ambasadą. W dniu 22 sierpnia przed konsulem odbyła się demonstracja około 50 osób z hasłami „Idźcie do domu” i „Nie chcemy polskich okupantów”. W czasie jednej z demonstracji grupa osób weszła na teren placówki, a patrole milicji nie przeszkadzały, kilkakrotnie wybito szyby kamieniami, rozklejano ulotki, plakaty z wrogimi hasłami. Farbą napisano „Konsulat okupacyjnego rządu”, malowano szubienicę i sfastykę⁴⁸. Zwrócono odznakę 1000-lecia państwa polskiego, wręczoną przez ambasadę redakcji „Novej Svobody”. Pomimo tego kierownictwo urzędu utrzymywało kontakt z władzami wojewódzkimi i państwowymi. Atmosfera izolacji wokół placówki nie trwała długo. Kolektyw KPCz przejawiał działania na rzecz normalizacji. Prowadzono rozmowy z działaczami komitetów powiatowych w Opawie i Karwinie. Ale szerokiej akcji propagandowej nie podjęto ze względu na, jak twierdzono, wciąż aktywne wrogie elementy. Dlatego zalecano przewartościowanie oceny niektórych środowisk lokalnych. Przykładem starań o normalizację relacji była wizyta w konsulacie PRL w Ostrawie, sekretarza KC KPCz

⁴⁴ AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1012, Szyfrogram Ambasady PRL w Pradze 21 sierpnia 1968.

⁴⁵ AMSZ, Protokół Dyplomatyczny 1968, 6/77, t. 1, Szyfrogram z Pragi, 23 sierpnia 1968.

⁴⁶ AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1011, k. 3, Szyfrogram Ambasady PRL w Pradze, 7 września 1968.

⁴⁷ AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1012, Szyfrogramy Ambasady PRL w Pradze, 22, 23 sierpnia 1968.

⁴⁸ AMSZ, Departament I, 9/74, w. 3, Notatka konsula J. Korczyńskiego oceniająca sytuację w województwie północnomorawskim.

i przewodniczącego Miejskiej Rady Narodowej w Ostrawie, podczas której omawiano kwestię normalizacji wzajemnych relacji⁴⁹.

Władze PRL oraz placówki w Czechosłowacji analizowały każdy przejaw antypolskich zachowań ludności czeskiej i słowackiej. Odnotowano wypadki szykanowania polskich turystów przebywających w Czechosłowacji, kierowania pod ich adresem obelżywych słów, odmowy sprzedaży benzyny, uszkodzenia samochodów⁵⁰. Takie zachowania zdarzały się także w rejonach przygranicznych. Na moście w Cieszynie odbyła się antypolska demonstracja, zerwano godło na budynku służby granicznej i kolportowano antypolskie ulotki. W tej sytuacji władze czechosłowackie zdecydowały się wzmocnić ochronę konsulatu generalnego PRL w Ostrawie⁵¹.

Władze partyjne w kraju z uwagą analizowały też zachowanie środowiska polonijnego w Czechosłowacji, wskazując na przykłady antypolskiej i antysocjalistycznej działalności już w marcu 1968 roku. Plenum Zarządu Głównego Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego (ZG PZKO) wydało oświadczenie popierające proces demokratyzacji życia i jednocześnie domagające się pełnego upodmiotowienia organizacji⁵². Wielu przedstawicieli Polaków w Czechosłowacji uznało wkroczenie wojsk za akt okupacji⁵³. Władze czechosłowackie zwracały większą uwagę na mniejszość polską, organizowano spotkania z jej przedstawicielami, a czterech Polaków zostało wybranych na delegatów na XIV zjazd KPCz i dwóch na członków Czeskiej Rady Narodowej⁵⁴. Przedstawiciele polskiej mniejszości powołano do kilku komisji opracowujących projekty aktów prawnych w związku z federalizacją państwa. Władze czechosłowackie ustosunkowały się pozytywnie do niektórych postulatów dotyczących szkolnictwa polskiego w Czechosłowacji. Zdaniem polskiego MSZ te działania wpłynęły na antypolską i antysocjalistyczną postawę mniejszości polskiej wobec interwencji w Czechosłowacji. W notatce konsula J. Korczyńskiego czytamy, że postawa ludności polskiej okręgu północnomorawskiego w momencie wkroczenia polskich wojsk była bierna, a czasem nawet przyjazna (kobiety podawały żołnierzom kanapki i papierosy), ale na skutek propagandy ośrodków kontrrewolucyjnych zaczęła się zmieniać na wroga⁵⁵. Konsul

⁴⁹ AMSZ, Departament I, 9/77, w. 3, Notatka konsulatu w Ostrawie 19 grudnia 1968.

⁵⁰ AMSZ, Departament I, 8/74, w. 3, k. 16-17, Informacja Wojewódzkiej Komendy MO w Rzeszowie, sierpień 1968.

⁵¹ AMSZ, Departament I, 8/74, w. 3, k. 17-18, Informacja KW PZPR w Katowicach sierpień-wrzesień 1968.

⁵² „Głos Ludu” 28 marca 1968.

⁵³ AAN, KC PZPR, sygn. 237/XVIII-325, k. 23-53, Charakterystyka niektórych przedstawicieli środowiska polonijnego w Czechosłowacji po wkroczeniu wojsk sojusznicznych.

⁵⁴ AAN, KC PZPR, sygn. 1138, k. 386-395, Notatka o sytuacji w środowiskach polonijnych po wkroczeniu wojsk sojusznicznych Układu Warszawskiego do Czechosłowacji, 9 listopada 1968.

⁵⁵ AMSZ, Departament I, 9/74, w. 3, Notatka oceniająca sytuację w województwie północnomorawskim powstałą w związku z wkroczeniem wojsk Układu Warszawskiego do CSRS 21 sierpnia 1968.

uważał, że atmosfera strachu zmuszała ludzi przychylnych konsulatu do brania udziału w delegacjach kierowanych z rezolucjami do konsulatu. Konsul zwracał uwagę na haniebną rolę mediów związanych z syjonistycznymi ośrodkami. Niemniej dywersyjną jego zdaniem rolę odegrał „Głos Ludu”, organ KW KPCz, wychodzący w języku polskim, deklarujący się po stronie sił kontrrewolucyjnych.

Do konsulatu przybyła polska delegacja z huty Trzyniec z Karolem Janeczkiem na czele i przyniosła rezolucję potępiającą wkroczenie wojsk. ZG PZKO 21 sierpnia stanął po stronie władz czechosłowackich, domagając się wycofania wojsk. „Głos Ludu” 24 sierpnia opublikował list ZG PZKO do KC PZPR, w którym uznano wkroczenie wojsk za tragiczną pomyłkę, odrzucono oskarżenia o kontrrewolucyjny charakter przemian socjalistycznych i zawarto prośbę o wycofanie wojsk⁵⁶. Dramatyczny ton miało radiowo-telewizyjne wystąpienie Henryka Jasiczka, który uznał za bezpodstawną interwencję w Czechosłowacji i własną walkę o proces odrodzenia. Podobne do PZKO stanowisko zajęła organizacja młodzieżowa pod nazwą Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej. Bierne stanowisko zajął reaktywowany w 1968 roku Związek Harcerstwa Polskiego. Dlatego uznano za trudną i mało efektywną działalność w środowisku polonijnym. Polskie MSZ zaleciło zmianę istniejącej sytuacji poprzez działania konsulatu w Ostrawie i ambasady w Pradze. Działania polskich placówek miały przeciwdziałać wrogiej Polsce propagandzie oraz doprowadzić do rozbicia środowisk polonijnych i izolacji wrogich elementów⁵⁷.

Wydarzenia sierpnia 1968 roku stały się przedmiotem obrad zebrania OOP w konsulacie w Ostrawie⁵⁸. Konsul J. Korczyński poinformował o przyczynach wkroczenia wojsk sojuszniczych na podstawie oświadczenia władz PRL z 21 sierpnia 1968 roku. Wydarzenia Praskiej Wiosny uznano za kontrrewolucyjne. Konsul sugerował podjęcie skutecznej pracy na rzecz aktywizacji placówki konsularnej na zewnątrz i ponowne nawiązywanie kontaktów, szczególnie z miejscową administracją. Konkluzja spotkania przewidywała zebranie materiałów wśród społeczeństwa okręgu ostrawskiego z podziękowaniem dla gen. Floriana Siwickiego za dobrą postawę polskiego wojska.

Pracownicy konsulatu śledzili sytuację w okręgu konsularnym i utrzymywali kontakty z kierownictwem KW KPCz w Ostrawie oraz oceniali nastroje wśród miejscowej ludności⁵⁹. W raportach przesyłanych do MSZ informowano, że w miejscowym kierownictwie partii panuje ideologiczny zamęt, dezorientacja

⁵⁶ „Kultura” 1968, nr 253, zeszyt specjalny poświęcony wydarzeniom w Czechosłowacji, s. 202-203.

⁵⁷ AMSZ, Departament I, 9/74, w. 3, Notatka Dept. I dla wicedyrektora Departamentu Konsularnego MSZ, 30 września 1968.

⁵⁸ AAN, KC PZPR, 237/XXII-1562, k. 136-138, Protokół z otwartego zebrania OOP przy Konsulacie Generalnym w Ostrawie, 6 września 1968.

⁵⁹ AMSZ, Dept. I, 9/77, w. 4, Informacja Konsulatu PRL w Ostrawie, 4 września 1968.

i polityczny terror, a I sekretarz miał wzywać do nierespektowania umowy moskiewskiej.

Do ambasady zgłosiła się delegacja Zgromadzenia Narodowego Czechosłowacji, która przekazała list do sejmu PRL oraz prośbę o interwencję w dowództwie wojsk radzieckich, aby pozwoliło na wykonywanie konstytucyjnych uprawnień przez parlament w Pradze. Prośba została odrzucona przez ambasadę PRL⁶⁰. Polski ambasador nie przyjął też *aide memoire* rządu czechosłowackiego na temat zachowania wojsk okupacyjnych zagrażających bezpieczeństwu ludności CSRS⁶¹.

We wrześniu 1968 roku polskie placówki w Czechosłowacji napotkały na trudności w swojej pracy, wynikające z niechęci społeczeństwa. Ambador W. Janiurek informował MSZ w Warszawie o prawie niemożliwych kontaktach konsula Jana Kowarza w Bratysławie ze środowiskami politycznymi i słowackim społeczeństwem⁶². Z notatki sporządzonej w październiku przez MSZ na podstawie informacji Konsulatu Generalnego w Bratysławie wynika, że sytuacja polityczna oraz funkcjonowanie środków masowego przekazu nadal dalekie były od normalizacji⁶³. Pracownicy konsulatu w Bratysławie utrzymywali kontakty z kierownictwem KPS, starając się rozpoznać sytuację, rozmawiając z sekretarzem do spraw ideologicznych KC KPS, pełnomocnikiem SNR i wiceprzewodniczącym SNR. Doniesienia mediów podtrzymywały atmosferę napięcia, a utworzenie Urzędu ds. Prasy i Informacji zostało przyjęte z niechęcią. Wśród ludności dominowało rozgoryczenie w związku z wynikiem sierpniowych rozmów w Moskwie, ale też na skutek stanowiska w polskich środkach przekazu krytykującego przywódców Czechosłowacji.

Ambasador W. Janiurek zwracał uwagę, że strona polska nie może liczyć na serdeczność ze strony czechosłowackiego MSZ, ale trudne rozmowy wymagają przygotowania⁶⁴. Powoli miało się jednak zmieniać nastawienie ludności do Polski. W. Janiurek informował o osłabieniu moralnego szantażu, jakiemu byli poddawani Czesi i Słowacy, i o coraz liczniejszych kontaktach ludności z pracownikami polskich placówek dyplomatycznych i konsularnych⁶⁵.

Próbą wyjaśnienia wzajemnych relacji i doprowadzenia do ich normalizacji była rozmowa, jaką przeprowadził ambasador Czechosłowacji, A. Gregor, w Wy-

⁶⁰ AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1012, Szyfrogram Ambasady PRL w Pradze, 25 sierpnia 1968.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1011, k. 5, Szyfrogram Ambasady PRL w Pradze, 7 września 1968.

⁶³ AMSZ, Departament I, 9/74, w. 4, Pilna notatka na temat aktualnej sytuacji na Słowacji, 8 października 1968.

⁶⁴ AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1011, k. 41, Nota MZV w Pradze, 13 września 1968; k. 60, Szyfrogram Ambasady PRL w Pradze 24 września 1968.

⁶⁵ AMSZ, Depesze 6/77, w. 214, t. 1012, Szyfrogram Ambasady PRL w Pradze 5 września 1968.

dziale Zagranicznym KC 30 października⁶⁶. W związku ze zbliżającym się V zjazdem PZPR i planowanym udziałem w nim delegacji czeskosłowackiej ambasador chciał wyjaśnić kwestie, które mogłyby wywołać polemikę. Poprosił o wyjaśnienia w związku z wypowiedziami W. Gomułki i Ignacego Logi-Sowińskiego oraz zwrócił uwagę na niektóre doniesienia prasowe, zawierające błędną interpretację przemian w CSRS⁶⁷. Polskie media początkowo porównywały sytuację w Czechosłowacji do polskiego października 1956 roku, jednak z czasem wszystkie aspekty przemian w Czechosłowacji oraz jej polityka zagraniczna stały się przedmiotem krytyki. Szczególnie kłamiwe były argumenty dotyczące rzekomego zagrożenia ze strony rewizjonizmu niemieckiego, jakie miała wywołać Praska Wiosna.

Zupełnie inaczej, w oczach czeskosłowackich dyplomatów, wyglądało stanowisko społeczeństwa polskiego, które poddawane było rządowej propagandzie. Bezpośrednia reakcja na wkroczenie wojsk Układu Warszawskiego była negatywna. Ambasada CSRS otrzymywała dowody solidarności w postaci telefonów, składano kwiaty pod budynkiem ambasady i Ośrodka Czechosłowackiego w Warszawie. W pierwszych godzinach interwencji Układu Warszawskiego złożono 18 pisemnych deklaracji solidarności Polaków z Czechami i Słowakami. Kolportowano ulotki domagające się wycofania wojsk. Polacy odbierali udział wojsk polskich w inwazji jako hańbę i trawestowali hasło „Za naszą i waszą niewolę”⁶⁸. Pojawiły się plakaty i ulotki popierające Czechów i Słowaków oraz samego A. Dubczeka – „Niech żyje Dubczek”, „Śmierć agresorom”, „Ręce precz od Czechosłowacji” i wiele innych.

Wśród środowisk twórczych agresja wzbudziła sprzeciw. Wyrazem solidarności były listy autorstwa Jerzego Andrzejewskiego, przekazane na ręce Prezesa Związku Pisarzy Czechosłowackich oraz listy przesłane do Związku Kompozytorów w Pradze i Bratysławie przez Zygmunta Mycielskiego⁶⁹.

Jednak w ocenie ambasady, pod wpływem propagandy, także to stanowisko zaczęło ulegać zmianie. Społeczeństwo polskie było poddawane propagandzie już od początku procesu przemian w Czechosłowacji. Podkreślano w niej zagrożenie dla jedności bloku socjalistycznego i pokoju w Europie. Należy też pamiętać, że po wydarzeniach marcowych sami Polacy byli zmęczeni, a wielu aktywnych działaczy znajdowało się w więzieniu, stąd opór przeciw agresji mógł mieć mniejszy wymiar niż opór w czasie pacyfikacji węgierskiego powstania w 1956 roku.

⁶⁶ AAN, KC PZPR, sygn. XI A/33, k. 338-340, Notatka z rozmowy z ambasadorem CSRS, 30 października 1968.

⁶⁷ AMZV, TO, tajne Polsko 1965-1969, kr. 1, č. 356/68, Notatka Ambasady CSRS w Warszawie do MSZ na temat reakcji na interwencję wojsk w Czechosłowacji, 10 października 1968.

⁶⁸ Ł. Kamiński, *Polská společnost a invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa*, [w:] *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*, red. P. Blažek, Praga 2005, s. 272-273.

⁶⁹ „Kultura” 1968, nr 253, zeszyt specjalny, s. 209-211.

Zdaniem J. Eislera, w polskim społeczeństwie dominowała obojętność, a jedynie wśród inteligencji i studentów pojawiały się głosy sprzeciwu⁷⁰.

Najbardziej dramatyczny wymiar miał protest, który przybrał tragiczną formę samospalenia Ryszarda Siwca 8 września podczas dożynek w Warszawie⁷¹.

Wyraźnym skutkiem udziału wojsk polskich w interwencji w Czechosłowacji było zamrożenie kontaktów kulturalnych, naukowo-technicznych, wymiany studentów i wymiany osobowej w ogóle, mniej intensywne stały się kontakty społeczne, natomiast wzrosła liczba czynności wizowych w związku z licznymi prośbami o wize przejazdowe przez Czechosłowację, jakie składali Żydzi wyjeżdżający z Polski⁷². Wzajemne relacje ograniczały się do kontaktów dyplomatycznych, nielicznych spotkań w władzami partyjnymi.

Druga do normalizacji była powolna, a służyła jej wizyta delegacji Wydziału Zagranicznego KC PZPR oraz wizyty Gustava Husaka w Warszawie (maj 1969) i Józefa Cyrankiewicza w Pradze (czerwiec)⁷³. Wreszcie też, 23 października, po podpisaniu układu o czasowym stacjonowaniu wojsk radzieckich w CSRS, wojska polskie zostały wycofane⁷⁴. Delegacja KPCz z sekretarzem KC uczestniczyła 11-16 listopada w V zjeździe PZPR. Powoli przełamywano atmosferę nieufności w relacjach między oficjalnymi czynnikami w obu krajach. Jednak rok 1968 nie był typowy dla powojennych stosunków polsko-czechosłowackich, nie podpisano bowiem żadnego ważniejszego porozumienia.

Udział wojsk polskich w interwencji w Czechosłowacji wymagał dokonania wykładni polskiego stanowiska. W instrukcji KC PZPR dla polskich placówek dyplomatycznych polecono użyć argumentu o antysocjalistycznym i reakcyjnym charakterze wydarzeń w Czechosłowacji, groźby oderwania tego kraju od wspólnoty socjalistycznej i zagrożenia dla PRL ze strony odwetowej polityki RFN zmierzającej do zmiany *status quo* w Europie⁷⁵. Działania te miały stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa i pokoju w Europie oraz zniweczyć wysiłki na rzecz odprężenia między Wschodem a Zachodem. Dlatego należało zdecydowanie odrzucić oskarżenia o ingerencję w wewnętrzne sprawy Czechosłowacji i wytłumaczyć działania wyrazem braterskiej pomocy w rozwiązaniu trudnej sytuacji. W instrukcji do rozmów z CSRS zalecano uznanie udziału polskich wojsk w interwencji za działania w ramach wspólnych interesów państw sojuszników, które łączyły więzi układu z 1 marca 1967 roku. Placówkom dyplomatycznym zalecono ostrożność

⁷⁰ J. Eisler, *op. cit.*, s. 748.

⁷¹ J. Eisler, *op. cit.*, s. 750-751; R. Kwapis, *Praska Wiosna*, Toruń 2003, s. 250-251.

⁷² AMZV, TO, tajne Polsko 1965-1969, kr. 9, č. 04/69, Ocena pracy Ambasady CSRS w Warszawie za 1968 rok.

⁷³ AAN, KC PZPR, sygn. 237/XXII, k. 113-120, Notatka informacyjna; Informator o stosunkach..., s. 39.

⁷⁴ Informator o stosunkach..., s. 38.

⁷⁵ AAN, KC PZPR, sygn. 1138, k. 379-380, Instrukcja do rozmów na temat sytuacji w CSRS.

wobec ataków na polskie ambasady i nieinicjowanie rozmów na temat interwencji. Dyplomatom PRL w USA nakazano niedopuszczenie do wniesienia sprawy Czechosłowacji na forum ONZ i wyjaśnienie, że interwencja odbyła się na wniosek działaczy partyjnych w Czechosłowacji i mieści się w ramach regionalnego systemu stosunków sojuszniczych oraz jest zgodna z celami i zasadami ONZ⁷⁶.

W. Gomułka sugerował zachodniemiecką inspirację wydarzeń w Czechosłowacji. Polityka wschodnia Bonn była jego zdaniem obliczona na dezintegrację wspólnoty socjalistycznej⁷⁷. W ocenie I sekretarza PZPR to właśnie rewizjonizm spychał Czechosłowację z drogi marksizmu-leninizmu i prowadził do niebezpiecznej zmiany układu sił w Europie. Dlatego bratnie partie nie mogły pozostać bierne wobec zagrożenia dla ich interesów ze strony imperializmu. Interwencję pięciu państw uznał za działania profilaktyczne w obronie bezpieczeństwa i pokoju w Europie. Podobnej interpretacji dokonał J. Cyrankiewicz, porównując aktualną sytuację do sytuacji, w jakiej znalazła się Czechosłowacja po układzie monachijskim w 1938 roku⁷⁸. Tym razem jednak Czechosłowacji nie pozostawiono na pastwę losu i wspólnota socjalistyczna przeciwstawiła się bońskiemu rewizjonizmowi zagrażającemu Sudetom czeskim i polskim Ziemiom Zachodnim. Premier raz jeszcze nawiązał do Monachium, przemawiając w rocznicę wybuchu II wojny światowej⁷⁹. Wyraźnie zadeklarował też, że Polska nie chce mieszać się w wewnętrzne sprawy Czechosłowacji, ale musi reagować, kiedy imperializm chce wyłuskać CSRS ze wspólnoty państw socjalistycznych i zagraża układowi sił w Europie oraz południowej granicy Polski.

Stanowisko władz PRL wobec procesu demokratyzacji w Czechosłowacji było wyrazem obaw o spoistość systemu socjalistycznego oraz dążenia W. Gomułki do umocnienia swojej pozycji po wystąpieniach marcowych w Polsce. Tym samym I sekretarz PZPR dążył do zakończenia kryzysu społeczno-politycznego we własnym kraju i wyeliminowania sił „kontrewolucji” i „rewizjonizmu”, a jego stanowisko wobec Praskiej Wiosny stało się wykładnią nie tylko opinii aktywu PZPR, ale też oficjalnego stanowiska PRL. Poparcie W. Gomułki dla pozostania wojsk radzieckich w Czechosłowacji oznaczało także zgodę na umocnienie ZSRR w Europie Środkowej i Wschodniej.

⁷⁶ Kwestia interwencji wojsk w Czechosłowacji stała się przedmiotem obrad nadzwyczajnego posiedzenia Rady Bezpieczeństwa 24 sierpnia, podczas którego czechosłowacki minister spraw zagranicznych, J. Hajek, uznał interwencję za nieusprawiedliwioną, M. Pernal, *op. cit.*

⁷⁷ Referat I sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki przedstawiony na V zjeździe PZPR, Warszawa 11 listopada 1968, Zbiór Dokumentów (PISM) 1968, 11, s. 1788-1791.

⁷⁸ Przemówienia Prezesa Rady Ministrów PRL Józefa Cyrankiewicza wygłoszone na konferencji samorządów robotniczych, Nowa Huta 17 lipca 1968, Zbiór Dokumentów (PISM) 1968, 7, s. 963-968.

⁷⁹ Przemówienia Prezesa Rady Ministrów PRL Józefa Cyrankiewicza wygłoszone w związku z 29 rocznicą napaści Niemiec Hitlerowskich na Polskę, Warszawa 31 sierpnia 1968, Zbiór Dokumentów (PISM) 1968, 8, s. 1155-1157.

Anna Szczepańska

THE POSITION OF POLISH COMMUNIST AUTHORITIES TOWARDS PRAGUE SPRING 1968

Summary

The democratic changes taking place in Czechoslovakia were observed closely by the Polish People's Republic's authorities. From the beginning, W. Gomułka looked askance at the events – and such was Poland's official position.

The alliance between Warsaw and Prague was strengthened a year before and nothing hinted at the crisis to come. In early 1968, friendly visits and routine talks took place, which heralded further cementing of the friendship. But the events in March made W. Gomułka show he was loath to what was going on in the Socialist Republic of Czechoslovakia. The meeting of the leaders of the socialist countries in Dresden presented the Polish First Secretary of the Polish United Workers' Party with an opportunity to condemn the counterrevolutionary forces that threatened – in his opinion – the unity of the socialist bloc. Pointing to the menace in Prague, W. Gomułka tried to turn the Soviet leaders' attention away from the situation in Poland and hoped to stay in power unscathed.

The Czechoslovak press reporting of the situation in Poland came in for a great deal of criticism by the Polish authorities and created an opportunity for a diplomatic intervention. Warsaw stressed the anti-Polish attitude in the reports and the lack of Prague's reaction to the anti-Polish activities. The tone of the Polish diplomatic note and Gomułka's statement on the German threat foreshadowed, or, at least, expressed acceptance for, the military intervention to quash the Prague Spring.

The situation in Czechoslovakia was observed and analysed by the Polish embassies and consulates there. Their reports provided Warsaw with invaluable information, while the diplomats were to get the local officials round to the Polish People's Republic's authorities' point of view on the events in the Socialist Republic of Czechoslovakia.

That point of view got ever more radical and, ultimately, resulted in the Polish Army's participation in the crushing of the Prague Spring. W. Gomułka saw it as a military and political success – as well as a means of preserving the existing situation in Poland through the strengthening of his position. Yet, the military intervention in Czechoslovakia contributed significantly to the prolonged worsening of the relations between the Poles, Czechs, and Slovaks. Indirectly, it strengthened the USSR's position in the Central and Eastern Europe.